

Самур

№ 4 (378) 2025-йисан 30-июнь

Онлайн

1992-йисан январдилай акъатзава

Цийивилер
www.samurpress.net

Чи этнография

ЦУЪКВЕРИН СУВАР

Лезгийрин дегъ чӀаварин суваррикай тир Цуькверин суvari дагъдин районра яшамиш жезвай агъалийрин уьмуьрда къетӀен чка къазва. И суварин асул ватан Дагъустан Республикадин Ахцегъ райондин Чепер хуьр я. Гъуьлуьвай 2000 метр къакъанда, Шалбуз дагъдин ценерив гвай и хуьре суварин мярекатар гурлуз тухуда.

Лезгийрин и суварикай гъеле XIX виш йисарин юкъвара урусрин топограф С.Г.Александрова, гъа асирдин 70-йисара немсерин алим А.Беккера малумат ганай. Живер цӀрана, сувар цуькверив дигайла вири эл Чепера кӀватӀ жеда. Куьредаь, Къубадаь ва маса чкайрай атай инсанар балкӀанрал алаз ва яхди рекъе гъатда. Жегъилрин чамарар авунар, пагъливанри къуршахар къунар, рушари цуьквер кӀватӀун виридан рикӀяь жеда.

Суварин виридалайни марагълу легъзеяр манийринни къуьлерунин гъуьжетунар я. Рушарини гадайри санал манияр лугъуда, къуьлериз эгечӀда. Им жегъилар патал гъамни кӀаниди хкъадаь чка я. Ахпа вири векъерал экӀянавай суфрадихъ ацукъда, тӀуьнин-хъунин, мили зарафатрин, санал лугъузвай манийрин межлисдив эгечӀда. КӀвалериз вири рагъдан хъайила хъфида.

Рушаринни сусарин гъиле цуькверин кӀунчӀар жеда. Ибур адетдин цуьквер туш, гъармад са дердинин дарман я. Дишегълийри абур кӀвалерин къаварал къурурда ва йис акъатдалди абурукай чара-чара начагъвилер сагъарун патал менфят къачуда.

Экуьн яралай хурушумдалди къиле фидай и элдин сувар халкъ агуддай, михъи гъиссер арадиз гъидай, ахлакъдин тарсар гудай халисан сувар я.

И ЧИЛ ХАЙИ ДИГЕ Я

КӀӀар райондин Хъутургъан хуьр

ЧӀАЛ ГЪИЛЯЙ ФИЗВА

Редактордин гъаф

КӀӀара са миресдал дуьшуьш хъана зун. Чи арада ихътин ихтилат къиле фена:

- ГъикӀ я вун? Хизанар хъсанзавани?
- Слава богу, неплохо.
- Хтулар гъикӀ я?
- Замечательно.
- КӀвалахал аламани?
- Я на пенсию ушел.

Завай эхиз хъанач:

– Я хизан сагъ хъайиди, ваз лезги чӀал чизвачни?

– А как же! Бес зун лезги тушни!

Адалай гуьгъуьниз са маса чирхчир агатна зав:

- Истирагъетдиз хтанвани вун?
- Эхъ, ял ягъиз хтанва.
- Не яхшы! И варз ина кечирмишда ман вуна!

– Эхъ, и варз ина акъудда за.

– Чалишмиш хъухъ, гъавадал гезинтида пара хъухъ.

– Хъурай, алахъда зун.

– КӀвале къаршиламишдайд авачтӀа, чаз къунагъ жедани вун?

Чирхчирдиз сагърай лагъана жуван рехъ къуна фена зун. Ингъе и къве ихтилатди рикӀ акъван тӀарна хъи, вучдатӀа чир хъанач заз. А юкъуз зал гъа икӀ рахадайбур мадни гъалтна. Туьквенда, базарда зун лезгидал рахана, заз патан чӀаларал жаваб гана садбуру.

Чи магъледин аялар сад-садахъ галаз лезги чӀалалай гъейри вири чӀаларал рахаз акурла зун пер ханваз кӀвализ хъфена. Акъаз-акъаз, гъарай къачуна чӀал гъиляй физвайди и гъилера генани мукъувай къатӀана за.

Эхъ, физва чӀал... Чун лезгидал

карт-курт ийиз рахазва. Жуван рахунрик урус, туьрк гафар кутун адет къунва. ГъвечӀи-чӀехибуру, мукъва-къилийри, ярар-дустари вучиз ятӀани хайи чӀал кӀарарал вегъизва. И кар Азербайжандани, Дагъустандани гъаӀ я.

Мел-мехъеррин, мярекатрин чӀавуз лезгяр сад-садахъ галаз рахадайла регъуьла чилерай-чилииз фида вун. Им вучтин кар я? Чи бубайри багъа эменни хъиз хвена чав агакъарнавай чӀал эхиримжи са шумуд йисан къене гъикӀ хъана и гъалдиз гъанвайди я чна? Вучиз адан къадир чизмач? Вучиз виликан вахтара хъиз адан къайгъу чӀугъазмач? Вучиз адаз рикӀяь икрамзамач?

Маса халкъари чна къван тӀагъ гузвач дидед чӀалаз. А халкъарин векилри чпин чӀаларал рахадайла патан гафарикай чна къван менфят къачузвач. Налугъуди, чи ватанэгълияр чӀал чӀурун патал акъажунриз экъечӀнава. «Чун гужуналди ассимиляция ийизва!» лугъуз гъарай-эвер кутазвай ксарни гъа икӀ рахаз акурла ийир-тийир квахъдачни ви?

ТӀал гудай кар ам я хъи, ихътин къацӀай чӀала Интернетдиз, газетриз, журналриз, ктабризни рехъ жагъурунава. ИкӀ хъайила, чи чӀалан пакагъан югъ гъихътинди хъурай? Дидед чӀалаз гъуьрмет ая, адан къадир хъухъ, ам хайи чил хъиз, хайи диде хъиз хъухъ лугъуз чаз веси авур бубайрин гафар вучиз рикӀелай алудзава чна?

И суалриз жаваб нивай кӀан жен? Урусрин тарихчи, генерал Семен Броневскийди «Къафкъаздин

гъакъиндай географиядин ва тарихдин цийи малуматар» ктабда (Москва, 1823) кхъенай хъи, а девирда Лезгистандин агъалийрилай гъейри Дагъустандин гзаф вилаятрин – Акушадин, Дженгутендин, Къаракъайтагъдин, Кубачидин, Табасарандин ва маса вилаятрин агъалиярни лезгидалди рахазвай. Виликан девирра татар чӀалакай менфят къачур Къазикъумух вилаятдин агъалияр и чӀал къерехдик туна къилий-къилиз лезгидалди рахаз эгечӀнай.

Гзаф авторри кхъизвайвал, XVIII асирда ва XIX асирдин эвелра Къафкъазда виридалайни гзаф татар (азербайжан) чӀалакай менфят къачузвай. Вич рахазвай агъалийрин къадардал гъалтайла къвед лагъай чкадал лезги чӀал алай.

Са вахтунда вичихъ ихътин зурбавилер хъайи хайи чӀалак гила чна гъикӀ хъана рехнеяр кутазва? XIX виш йисарин эхирра вичин «Куьре чӀал» ктаб чапдай акъудай П.К.Усла-ра чи чӀалан иервилел, везинлувилелни девлетлувилел гъейран хъана лагъанай: «Яраб и халкъдихъ гъикъван шаирар аватӀа?»

Гъа инал чи чӀалан виридалайни чӀе-хи женгчи Гъажибег Гъажибегова алатай асирдин 30-йисара лагъай гафар рикӀел хкин: «Лезгидалди рахадайла хайи чӀалан гафар аваз маса чӀалан гафарикай менфят къачун жуван диде негъ авун я. Диде негъ авуниз са тӀвар гуз жеда – вагъшивал». Гъа камалэгълиди лагъайвал, «Лезгидин виридалайни гужлу яракъ адан чӀал я. ЧӀал квахъайтӀа, халкъни квахъда».

ÇİÇƏK BAYRAMI-XALQINTARİXİ YADDAŞI

Hər il may ayının əvvəllərindən iyunun sonlarına kimi meşələr, dağlar, dərələr yaşıl libasları ilə insanları özünə çəkir. Alp çəmənlikləri çiçək dənizinə dönəndə dağların yamaclarında, yaylaqlarda əsrarəngiz mənzərələr açılır. Torpaqdan baş qaldıran saysız-hesabsız rəngarəng çiçəklərin yaratdığı gözəlliklər göz oxşayır. Bu vaxtlar mütləq dağların qoynuna yollanıram.

Çiçəkli yaylaqlardan boylan bir

Dağıstanın Axtı rayonunun Cəbə kəndi

xatirə hər zaman olduğu kimi, bu dəfə də məni kövrəldir, fikrimi uzaqlara aparır. Qədim, demək olar ki, unudulmuş bir el adəti xəyalımda canlanır. Yaylaqların gözəlliyində, çiçəklərin ətrində keçmişin unudulmaz bir xatirəsinin izlərini axtarmağa çalışıram. Ləzgi dilində həmin xatirənin adı “çükverin suvar”, yəni çiçək bayramıdır. Ləzgi xalqının tarixi keçmişini ilə bağlı olan, onun ruhundan süzülən, babalarımızın qururu kimi doğma, nənələrimizin duyğuları kimi ulvi, atalarımızın öyüdü kimi hikmətli, analarımızın laylası kimi unudulmaz olan bu bayram təkcə bir təqvim günü deyil, həm də xalqın tarixi yaddaşdır, mədəni dəyərlər sistemidir. Bu gün unudulmaqda olan, lakin hər bir ləzginin ruhunda yaşayan bir xatirədir, bir kimlik işarəsidir.

Dağların qoynunda, ucsuz-bucaqsız çəmənlərdə keçirilən bu qədim el adəti - Çiçək bayramı Dağıstanın və Azərbaycanın dağ kəndlərində geniş yayılmışdır. Onun tarixi vətəni Dağıstanın Axtı rayonunun Cəbə kəndidir.

Dəniz səviyyəsindən 2000 metr yüksəklikdə, Şalbuз dağının ətəklərində bu el bayramı olduqca gur və təntənəli qeyd olunur. Cəbəlilər bu gün də onu sevə-sevə yaşadırlar. Təəssüf ki, Azərbaycanın ləzgi kəndlərində həmin adət yaddaşın dumanında it-bat olur.

Çiçək bayramı bir qayda olaraq yaylaqlarda kambar çiçəkləri açılarda keçirilirdi. Bu el şənliyinin əsas mənası insanla təbiətin vəhdəti, gözəlliyin, gəncliyin, sevginin tərənnümüdür. Adətən bayramdan bir gün əvvəl kənddə camaatı bir yerə toplamağı bacaran ən hörmətli və zərəfatlı kişi “şah” seçilər, bayrama rəhbərlik etmək ona tapşırılırdı. Kənd gözəllərinin arasından bir nəfər «Bahar qızı» adlandırılırdı. Axşamdan zurnaçılarla nağaraçılar məhəllələri gəzər, adamları sabahkı bayrama səsləyirdi. Hər evdə bayrama ciddi hazırlıq görülürdü. Qadınlar milli ləzgi şirniyyəti

LƏZGİLƏRİN ETNOQRAFİYASI

bişirər, əvvəlcədən tikdirdikləri bayram libaslarını ütüləyirdilər.

Sübh tezdən, hələ dan yeri ağarmamış kəndin məhəllələri şən səslərlə dolardı. Başında çiçəklərdən tac olan Bahar qızı bayramın rəmzi kimi adamların önünə çıxardı. Onun ardınca qadınlar, qızlar, kişilər, uşaqlar musiqi sədaları altında, deyə-gülə dağlara üz tutardılar. Yol boyu şux

lanardı.... Dilli-dilavər qız-gəlinlər söz yarışına çıxardı. Onlar növbə ilə bayatı söyləyirdilər. Bir bayatını iki dəfə söyləyən və ya çaşan iştirakçı oyundan çıxarıldı. Qaliblər poetik cəhətdən gözəl və məzmunlu sözləri olan bayatılara, o cümlədən onların yaxşı ifasına görə seçildilər.

Bayramın kulminasiya nöqtəsi, həminin həyəcan qarışıq sevincə gözlədiyi dem, yəni rəqs məclisi sayılırdı. Zurna və nağaranın səsi çıxan kimi araçı meydana atılırdı. Rəqs etmək istəyənləri növbəyə düzər və gecəni öz rəqsi ilə başlayardı. Sonra şahı və Bahar qızını meydana dəvət edərdi. Onların rəqsi bitəndən sonra oğlanlar iki-iki, üç-üç, dörd-dörd rəqs meydana çıxar, həmin sayda da qızlar onları müşayiət edərdi. Adətən cavanlar bəyəndikləri qızlarla rəqs etmək üçün əvvəlcədən razılığa gəlirdilər.

Olduqca demokratik qayda-qanunlarla keçirilən bu bayram digər xalq bayramlarından öz geniş miqyası, azadlıq havası, şən əhval-ruhiyyəsi ilə seçilirdi. Sərt qanunların hökm sürdüyü, qadının azadlığının məhdudlaşdırıldığı keçmiş dövrdə mədəni dəyərlərin qorunmasına böyük önəm verən ləzgilər eyni zamanda ailələrin qarşılıqlı sevgi əsasında qurulmasına şərait yaradırdılar. Əslində həmin məqsədlə yaradılmış bu bayramda

Bayram yalnız estetik mahiyyət kəsb etmirdi, həm də məişət ehtiyaclarının ödənilməsinə xidmət edirdi. Qızlar çiçək dəstələri ilə yanaşı, tərə, dərman otları, təbiətin digər nemətlərini toplayırdılar. Qənaətcil ləzgi qadınları dərilmiş kambar çiçəklərinin ləçəklərini duza qoyub qışa saxlayırdılar. Dolu səbətlərlə kəndə qayıdan cavanları qocalar və uşaqlar qarşılayardı.

1870-ci ildə Axtıda olmuş məşhur etnoqraf Aleksandr Bekker bu el şənliyini böyük məhəbbətlə təsvir edərək qızların oğlanları rəqsə dəvət etməsindən, mərasimin güllə səsləri və musiqi sədaları ilə müşayiət olunmasından, qonaqlara meyvə paylanmasından, gənclər arasında mahnı və rəqs müsabiqələri keçirilməsindən, qaliblərin gümüş pulla mükafatlandırılmasından söhbət açmışdır. O, bayramda buynuzlarına qırmızı parça sarınmış öküzün kəsilməsindən də danışır. Bu, dostluq, həmrəylik bayramı olub nəsillərin və kəndlərin bir-birinə yaxınlaşmasına xidmət edirdi.

Uzun əsrlik tarixi olan, xalq tərəfinə sevilən bu bayram təəssüf ki, XX əsrin sonlarına doğru gözdən, nəzərdən salınmağa başladı. Bu mədəni sərvət dini radikalizmin qurbanına çevrildi. Ərəb mədəniyyətinin zorla təbliği xalqı öz kökündən yadlaşdırmağa başladı. Hətta bu saf, məsum bayrama “haram” damğası vuruldu. Halbuki Qurani-Kərim heç bir xalqın adətinə qarşı çıxmır.

Amma bu el bayramının yenidən bərpa olunacağına, dirçələcəyinə ümid var... Çünki çiçək bayramı sadəcə folklor deyil. O, ləzgi xalqının mədəni kodudur, onun mədəniyyətinin, əxlaqının, estetikasının göstəricisidir. Bu bayramın bərpa olunması sadəcə bir mədəniyyət aktı deyil, milli oyanışın göstəricisidir. Bu, sadəcə keçmişə yaşatmaq deyil, milli kimliyimizi oyatmaq, mədəni yaddaşımıza sahib çıxmaq, ruhumuzu təmizləməkdir. Bu gün, alp çəmənləri çiçəklərə bürünən zaman, qəlbimiz doğma və əziz duyğular üçün qərubsəyəndə övladlarımıza, nəvələrimizə deməliyik: gəlin çiçək bayramını bərpa edək. Qoy ruhumuz təzələnsin, ürəyimiz təmiz, saf duyğularla döyünsün.

Gəlin, hər baharda təbiət oyandığı kimi, biz də yaddaşımızı oyadaq.

Qoy çiçəklər təkcə dağlarda yox, övladlarımızın ürəyində də açılsın.

Sədaqət KƏRİMOVA

Çiçək bayramında

dincələndən sonra bayram təntənəsi başlanırdı. At yarışına kəndin cavanları qatılırdı. Mənzil başına hamıdan tez çatan ən yüyrək və qaçağan atın sahibi alqışlarla qarşılanar, Bahar qızı onun atının boynuna ənam olaraq qırmızı parça bağlayardı. Sonra pəhləvanlar güləşərdi. Həmin yarışa rayonun hər yerindən güləşçilər qatılar, qaliblər mükafatlandırılırdı. Bayramın şən və coşqulu anlarından biri də kəndirbazların çıxışı olardı. Kəndir üzərində rahatlıqla gəzişən, “Lezginka” sədaları altında rəqs edən kəndirbazlar şux əhval-ruhiyyə yaradardı.

Sonra kişili, qadınli hamı bir ailə kimi bayram süfrəsinin ətrafına yığılardı. Hər kəs gətirdiyi yeməkləri süfrəyə düzərdi. Ləzgi çörəyinin, tsikanın, növbənöv kətələrin, soyutma toyuğun, motal pendirinin ətri ətrafa yayılırdı. Süfrə yığıldıqdan sonra şənliyin ən maraqlı anları: söz yarışmaları, bayatı deyişmələri baş-

gənc oğlanlarla qızların bir-birini görüb bəyənmək, bir-biri ilə rəqs etmək, mahnı oxumaq imkanı var idi. Bayramın özəlliklərindən biri o idi ki, qızlara və oğlanlara bir-biri ilə zərəfat etmək ixtiyarı verilirdi. Məhz həmin bayramdan sonra kənddə bir-birinin dalınca toylar çalınardı.

Alp çəmənlikləri gül açanda

ЛЕРМОНТОВАН КАР КЪАРАГЪАРДА

И йикъара РФ-дин Гьукумат-дин Думадин депутат, Россия-дин халкъдин артист Николай Бурляева и уьлкведин Силис Тухудай Комитетдивай Михаил Лермонтов 26 йиса аваз Мартыновахъ галаз дуэлда гьикI гьелек хъанатIа авайвал чирун патал алай девирдин технологиядин куьмекдалди силис тухун тIалабнава. Са сятдин вахтунда адахъ яб акалай СК-дин кьил Александр Бастрыкина им марагълу месэла я ва комитет и кардихъ галаз машгъул жеда лагъана гаф ганва.

Пешекарри лугъузвайвал, а вахтунда и месэладив жавабдарвилелди эгечIнавач ва силис дуьз тухванвач. Шаир яна кьенвай Мартыноваз кьабулнавай серенжем, ганвай жаза гзаф кьезилди хъанва. ЖаллатI килисада тахсир хиве кьун шартIуналди тек пуд вацра кIеледа хвена ахъайнава. Секундантриз жаза ганвач. Ингъе а чIаван кьанунрив кьадайвал, тахсиркардиз кьиникъин жаза гана кIанзавай. Секундантрин жаза лагъайтIа, кьуллугъдайни чиндай агъуз вегъена, мал-девлетдикай магърумарун тир. Гьахъсузвилер себеб яз 1841-йисан 15-июлдиз Машук дагъдин ценерив гвай чкада кьиле фейи дуэл кьедалди сир яз амуьнава. Гьатта Лермонтован мукъвади тир адан секундант Столыпинани (Монгоди) рекъидалди и сир ачухарнавач.

Дуэлдихъ авсиятда Лермонтован маса секундант корнет Глебова дустагъда авай Мартыноваз кхъенвай чар винел акъатнава. Ада вичин чарче Мартыновавай «пудра гуьлле гуникай са гафни мецел гьимир» лагъана тIалабнава. Дуэлда гьелек хъанвай шаирдин тандиз килигай жерягъ Иван Барклай-де-Толлиди кьул чIугуна суддив вуганвай документда кьалурнавайвал, бедендиз гьахънавай гуьлле 12 лагъай пакун тIвалин кIаникай фенва. Бедендай экъечIай гуьлledi лагъайтIа, 5 лагъай ва 6 лагъай пакун тIваларин арадай тIвек акъуднава. Им акI лагъай чIал я хьи, гуьлле 45 градусдин пипI тирвал агъадай виниз фенва. Шаирдиз агъадай виниз гуьлле ганва ва ам са патай муькуь патаз акъатнава.

Гьеле алатай асирдин 30-йисара Пятигорскда «Лермонтован кIвал» музейдин директор хъайи Степан Короткова шаир дуэлда гьелек хъунин месэладиз цIийикIа килигна кIанзава лагъана месэла къарагъарнай ва Лермонтов валара чуьнуьх хъанвай маса касди гайи гуьлледикай кьенвайди я лагъанай. Ам гьа икI кьенвайди Паустовскиди вичин Лермонтовакай кхъенвай «ВацIар алахъун» повестдани кьалурнава. Машгъур эдебиетдин пешекар Юрий Тыняковани и версия тестикъарна кхъенвай: «Грибоедов, Пушкин, Лермонтов - абур кьенвач. ГьаI арадай акъуднава».

Пешекарри лугъузвайвал, душманриз а вахтунда Россияда халкъ уяхардай ихътин зурба акъулдин ие-сияр хъана кIанзавачир. Никита Михалкова Австриядин архивар тупIалай авуна Грибоедов и уьлкведин шпион тир Россиядин кьецепатан

ЖЕЧ ГЪА!...

крарин министр Карл Несселродеди арадай акъудиз турди субутнай ва авайвал кхъенвай. Пушкинни гьадан гъилив арадай акъудна лугъузва. Шаир яна рекъин патал Франциядин виридалайни хъсан лишанчи

- 25 йиса авай Дантес Россиядиз гъанай. Пушкин кьейидалай 4 йис алатайла Лермонтов яна кьенвай. Гила лугъузвайвал, шаир Пушкиназ гуьлле гайи тапанчидай янва.

Лермонтов арадай акъудайдалай гуьгъуьнниз душманри датIана ам вилай вегъиз алахънай. Гьатта шаир кьейидалай 20 йис алатайла гуя ада кхъенвай «Прощай, немытая Россия» шиирни винел акъуднай. Ингъе а шиирдин оригинал санани авач. Къалп шиир туькIуьрайбуруз Лермонтов Россия вилай вегъизвай, ам такIанзавай шаир тир лугъуз кIанзавай. Гила гзаф къалпвилер ашкара хъанва. Лермонтован поэзиядал рикI алай миллионралди инсанри адан кар къарагъарна цIийи кьилелай силис тухун вилив хуьзва. Абур 184 йис алатайдалай кьулухъ асул гьакъикъат винел акъатдайдан чIалахъ я.

ШАИРДИКАЙ МАД СА ГЪАКЪИКЪАТ

Лермонтов урус халкъдин хъиз, лезгийринни рикI алай шаир я. Къафкъазда хъайи вахтунда ам «гъахъ паталди дяве кьанун хъиз кьабулзавай, азадвиллиз Аллагъдиз хъиз икрамзавай» лезгийрал гьейран хъанай. Ада лезги чилин къаматар кьелемдиз кьачуна кхъенвай: «Элкъвей пелел ялгъуз-диз экъечIнавай, гарарини харари гатана какурнавай тарни, дерада эКIа хъанвай уьзуьмлухарни, кьил кьачуна физвай жигъирарни, звер алаз катзавай вацIарни...вири, ина вири иер я». Шаирди и иер чилел яшамаш жезвай лезгийрин кьилихар, адетар, ацукъун-къарагъун мукъувай чирнай ва чи халкъдикай «Къачагъ Гъажи», «Къанлу», «Измаил бег», «Катайди», «Къакъатун», «Жегъил лезги», «Хенжел», «Хиялар» хътин тIварар ганвай поэмаярни шиирар кхъенвай.

1837-йисан сентябрдиз КцIара военный доктор подполковник Александр Маршеван кIвале амуькай Лермонтоваз лезги алим Мирзе Али ЦIалагурвидихъ галаз гуьруьш-

миш жез кIан хъанай. Математик ва астролог тир Мирзе Алиди чи XII виш йисарин алим Фазил Фаридан гъетерин таблица гегъеншарнай ва лезги астрологиядин бинедаллаз свастикадалди ирид гъетрен лишанар ганай, гьатта инсанар гьа гъетерин кIаник дидедиз жезвайди кьалурнай.

Сентябрдин цикIиз КцIарани Къубада икъван гагъди тахъай хътин харар, марфар къвада, селлер жеда лагъана лугъуз генерал Фезеди цIалагурви алим кьуна Къубадиз гъун патал гарнизондин кьил полковник Гимбутан офицерикай са шумуд кас 50 аскердин кьиле аваз КцIариз ракурнай. Мирзе Алиди абуроз лагъанай: «Исятда рекъиз экъечIун хаталу я. Къубадиз агакъдалди чун селди тухуда». Атанвайбуру алимдин гафар кваз кьуначир ва рекъиз экъечIнай. Хуьрай акъатна КцIариз агакъиз тIимил амаз къарагъай тIурфандикай кьуд пад мичIи хъайила, аскерри рехъ квадарнай ва абуркай са шумуд кас кьвалалай КцIар вацIуз аватна кьенвай. Тарар-валар кIанай акъудзавай гарун хурукай катна гьиниз фидатIани течиз амай аскерри балкIанрилай эвичIна там галайнихъ фин кьетIнай ва абур 1837-йисан Къубадин гъулгъуладин вахтунда женг чIугур са кIеретIдал дуьшуьш хъанай. Бунтчийри сагъ амай аскерривай яракъарни балкIанар вахчунай ва абур кьве юкъуз есирар хъиз кьазмайра хъенвай. Ахпа Мирзе Алидин тIалабуналди аскерар ахъайнай. Абурухъ галаз санал алим вични Къубадиз атанай. Гъавилай генерал Фезе адан чIалахъ хъанай ва цIалагурви кьегъал кIвализ ахъай хъуьунай.

Ихътин машгъур кас акван паталди Лермонтов вичин дустарни галаз Къубадиз фенай. Дигагъви алим, са шумуд районда райкомдин сад лагъай секретарвиле, 1939-1942-йисара Азербайжандин Верховный Суддин седривиле, гуьгъуьнни йисара Азербайжандин Гьукуматдин Университетдин проректорвиле кIвалахай тарихдин илимрин доктор, профессор Алисултан Къулиева малумат гайивал, Дигагърин «Дерин кIам» лугъудай чкада чIехи шаир яракълу лезгийрал дуьшуьш хъанай. Лермонтова Мирзе Алидин тIвар кьур кумазни ам гуььрметдивди рекъе тунай.

КIеретIдин чIехиди пагъливандин хътин акунар авай са жегъил тир. Къубад пелев агакъайла ада гур ванцелди «ваз хъсан рехъ» лагъана Лермонтоваз гъил вуганай ва балкIандин кьил ахъайнай. Шаирди са легъеда вилерикай квахъай лезгинди гуьгъуьна килигна вичин цIийи шиирдин сифте цIар мецел гъанай: «Фимир, жегъил лезги!»

Мирзе Алиди Лермонтоваз лезгийрикай, чи риваятрикай малуматар ганай. Гъавилай шаирди кхъей бязи эсерра чал и риваятрикай чIукар дуьшуьш жезва. Адаз азербайжанвийрин «Шагъсенем ва Къариб», «Эсли ва Керем» хътин дастанарни Мирзе Алидивай ван хъанай.

Муьзеффер МЕЛИКМАМЕДОВ

КВЕЗ ЧИДАНИ?

330-йисуз лезги чилерал христианвал теблигъ авур пак Григориса чи чIехи Цри шегъерда сифте яз килиса эцигиз тунай.

xxx

763-йисуз арабри чи чилерал халифатдин чара-чара уьлквейрай 17 агъзур араб хизанар куьчарнай.

xxx

902-йисуз кхъенвай, лезгийрин тарихдиз талукъарнавай «Ахтынаме» ктабдин чин алимри са шумудра куьчарнай. Сифте яз ктабдин чин куьчарайди Ширвандин машгъур лезги алим Рефи Ширванви я. Ада «Ахтынамедин» чин 1296-йисуз куьчарнай.

xxx

Арабрин топограф ибн ал-Факигъа малумат гайивал, X асирда лезги чилерал архитектурадинни скульптурадин лугъуз тежедай кьван зурба чешнеяр алай. Ина инсанрин, асланрин, балкIанрин чIехи гуьмбетарни авай.

xxx

IX-X виш йисарин араб авторрин (ал-Балазуридин, ибн ал-Факигъан ва мсб.) эсеррай малум жезвайвал, Ирандин шагъ I Хосрован вахтунда лезги чилерал 20 кIеле алай.

xxx

1114-йисуз вичин дуьнья дегишарай машгъур лезги алим Ибрагъиман хва Гьакима гзаф йисара Багъдатдин Низамияда тарсар ганай.

xxx

XII виш йисарин автор Насир Хосроуди вичин «Сефернаме» ктабда тIвар кьунвай машгъур лезги философ ва шаир Абу-у-Фадл Халиф ибн Али Лезгидихъ философиядиз талукъарна кхъенвай 6 ктаб ва шииррин са шумуд кIватIал авай. Ада вичин шиирар пуд чIалал-лезги, араб ва фарс чIаларал кхъенвай.

xxx

Мишлеш хуьрай Шейх Абу Исгъакъ аш-Ширазидин «Танбигъ» эсердиз ганвай баян жагъанва. И баян 1295-йисан 22-июндиз Багъдатда кьелемдиз кьачунвайди я.

xxx

Юкъван виш йисара лезги алимри Дербентда алимрин сихилрин бине кутунай. XI виш йисарин эвелра вичин дуьнья дегишарай Агъмед ибн ал-Гъуьсейн ал-Къадари Дербентдин кьилин къази, адан кьве хва шегъердин судьяр тир. Абуру тIварван авай алим Абу Абдуллагъ ал-Гъуьсейн ал-Лезгидивай тарс кьачунай. Гъуьсейн ал-Лезгидин буба Абу Абдуллагъ ал-Къадари са шумуд ктабдин автор тир.

xxx

Жар магъал гъилик кутун патал Сисианова Генжедай Кулакован регъбервилек кваз кьушун ракурнай. Лезгийри а кьушун кукIварнай ва Кулаковни яна кьенвай.

xxx

Кьегъалвилелди женг чIугвазвай лезгийрикай чапхунчийри чеб кIелейрин куьмекдалди хуьдай. Азербайжандин тарихчи Рашид бег Исмаилова кхъейвал, лезгийрин вилик пад кьун патал I Петра Моллакант ва Орта Богъам хуьерин патав, Барятинскийди са шумуд чкадал, Надир шагъди Дербентдилай Шамхалдин вилайтдин сергъятралди, герек тир вири чкайра кIелеяр эцигиз тунай.

Гуьлхар ГУЬЛИЕВА

ВУЧ КХЪЕНАЙ?

1917-1919-йисара Къуба уездда кыле фейи вакъиайрин вахтунда лезгияр гзаф тафаватлу хъанай, абуру урус пачагьлугьдин къурулушдин, гъахъ-сузвилерин, таращивал ийизвай гьукуматдин органрин, гъакъни эрмени дашнакрин ва большевикрин аксина датлана женг члугунай. Гъа вахтунда Бакуда чап жезвай са къадар газетри Келзавайбурув а члаван вакъиайрикай хабарар агакърна. Агъадихъ чна «Каспи», «Возрождение», «Знамя труда», «Иттигъад» газетрин а девирдин гъаларикай малумат гузвай бязи хабарар чапзава.

Къвердавай чпин яшайиш генани залан жезвай, гзаф магъумвилер эхзавай, кашал гъанвай гъалариз таб гузвай Къуба уезддин агъалийри, иллаки лезгийри гъахъсузвилерин аксина 1917-йисан сифте йикъарилай женг члугваз гатлума. Гъа йисан июндин вацра Кцлар волостдин Уьнуьгъ, Зинданмуругъ, Чаклар, Кузун хуьрерин агъалийри гъиле яракъ къуна къанунсузвилериз рехъ гузвай, чпиз кландайвал ийизвай гъукуматдин органриз ихътин крар арадай акъудун патал хабардарвал авуна. Идалай гъейри Цийихуьр ва Муьшкхуьр хуьрерин агъалийри гъукуматдин векилар ва полисар чпин хуьрерай акъудна чукурна.

«Каспи» газет N 81, 1917-йисан 12-апрель

1917-йисан апрелдиз Къуба уездда хуьруьнвийрин женгчивилин гъерекат генани гужлу хъана. Магъсулрин къитвили, акъалтлай кесибвили, багъавили, яшайишдин заланвили хуьрерин агъалияр женг члугваз мажбурнавай. Карточкадив гъар са касдиз 400 грамм фу гузвай. Дагъдин хуьрерин агъалияр лагъайтла, адакай магърум тир. Къуба Уезддин Про-

дуктрин Комитетди вичин Девечидин, Кцларин ва Рустовдин отделар кардик кутунвайтлани, жемятрин гъалар къвердавай мадни пис жезвай.

...Кцлар волостдин Уьнуьгъ, Зинданмуругъ, Чаклар хуьрерин агъалийри датлана арза вугуз шикаят ийизвай ва гъукуматдин органриз кичлерарзавай... Губерниядин Продуктрин Комитетди фан патахъай Кцлара гъатнавай гъулгъуладин вилик пад къун Къуба Уезддин Продуктрин Комитетдин хиве вугана.

«Каспи» газет N 82, 1917-йисан 14-апрель

Къубадин фронтда хъиз, Худатин ва Кцларин фронтдани Советдин къушунар магълуб хъана. И ягъунра большевикри гзаф аскерар квадарна. Душмандин(лезгийрин-ред) гъиле большевикрин 2 туп, 800 тупунин гуьлле, 4 пулемет, 10000 патрон, гзафни-гзаф яракъар, 2 фургъун недай-хъвадай затлар гъатна.

«Возрождение» газет N 86, 1918-йисан 1-май

1918-йисан 8-августдиз Хачмазин патав Дербентдин большевикрин военный клеретГрихъ галаз ягъунра вичин 200 аскер квадарай Л.Бичерахова Муьшкхуьр волостдин Алексеевка, Еленовка, Бориспол хуьрерин агъалийрал гъужумна ва Дербентдиз фин патал Низовадин порт галайнихъ гъерекатна. Л.Бичераховаз къуватар артухарун патал лезгийрин яракълу клеретлар вичин къушундихъ галклуриз клан хъана. Лезги клеретГри адан теклиф ред авуна ва абуруз (бичераховчийриз-ред) махсус «Меркури» ва «Пир-Аллагы» гимийриз гуьлле гана.

11-августдиз бичераховчийри Низова хуьруьз басрух гана. И вакъиадилаь гуь-

гъуьниз лезгийрин яракълу къуватар Л. Бичерахован къушундихъ галаз даяведиз экъечлна. И даяеда вичин 300-елай гзаф аскерар квадарай Л.Бичерахов Низовадин портунал акъвазнавай гимийра аваз, Дербентдиз катна.

«Знамя труда» газет N 121, 1918-йисан 24-август

Девечи волостдин Эмирханлы, Гермиян, Кцлар волостдин Гъил, Ясаб, Кузун хуьрерин агъалияр налогар гуникай ва аскервилиз финикай къыл къакъудна, гъукуматдин вири тедбирриз акси хъана.

И кардикай чпик къалабулук акатай гъукуматдин органри хуьрериз полис ва военный клеретлар ракъурна. И клеретГри гужуналди хуьруьнвийрин мал-девлет тарашзавай. Абуру Кцлар волостдин Кузун, Питлишкеле, Вили Цийихуьр, Ясаб хуьрерай 500-елай гзаф лапагар, 1400 къарама, гъери ва хуьруьн майишатдин маса магъсулар тухвана.

Уезддин гъукуматдин органрин къанунсузвилериз эхир эцигиз алахъзавай хуьрерин агъалийри 1919-йисан февралдиз Бакудиз чпин векилар ракъурна ва Дагъустандихъ гилигъ хъун патал разивал гун тлалабна.

«Иттигъад» газет, № 1, 1919-йисан 21-февраль

1919-йисан гатуз Къуба уезддин хуьрерин агъалийри цийи женгерик къыл кутуна. Им къилди беглерин ва кулакрин, гъукуматдин клвалахдаррин пис крарин, тарашчивилин, куьтыгъ тежер къайдасузилерин аксина тухузвай женг тир. Кцлар волостдин Кузун ва Девечи волостдин Сиязан хуьрерин агъалийри виридалайни гужлуз женг члугвазвай.

«Иттигъад» газет 12, 1919-йисан 26-февраль

ХАН ХЪАЙИ ГУЪЛСУЪМ

Вичин иервилин суракъар вириниз чкланвай Гуьлсуьм бике Дагъустандин гилан Стлал Сулейманан райондин Кларчагърин хуьррай тир. Къарахан бегдин руш тир ам бубадин гъукумдалди Куьре ханлухдин гъаким Аслан хандиз гуьлуьз фенай. Са къадар вахтундилаь гъакимди вичин дуьнья дегишарнай. Аслан хан кьейила адан рух-ваяр Мегъамед Мирзени Мегъамед Нуцал гъеле гъевчли аялар тирвилай ханлух Гуьлсуьм бикеди идара авунай.

Чи сейли алим Гъалиб Садыкъиди малумат гайивал, Гуьлсуьм бике вичихъ гзаф алакъунар авай хан тир. Ада са шумуд хуьре мектебар ва мисклинар эцигиз тунай. Налогрин къадар тимилярнай. Хуьруьнвийриз цанар цадай чилер вуганай. Ам вириниз адалатлу хан хъиз сейли хъанай.

Гъалиб Садыкъиди Гуьлсуьм бикедин алакъунрикай хабар гузвай са документ винел акъуднай. А документда къалурнавайвал, Дагъустандай Мекке шегъердиз гъаждал физвай дагъвийрал Дамаск шегъердивай къибледихъ са къадар мензилда къарачи арабрин члехи клеретГди гъужумнай ва абурув гвай шейэр къакъуднай. Дагъвийри Дамаскдин гъакимдиз гъикъван арза-ферзе авунатлани, хийир хъаначир. Эхирни абуру лезги хан Гуьлсуьм бикедал гъанай шикаят ракъурнай. Гуьлсуьм бикеди Дамаскдин гъукумдардивай дагъвийриз куьмек гун тлалабнай ва адан тлалабун къилиз акъатнай.

АХЦЕГЪИН ЯТАР

Лезги чилерин дава жедай ятар дегъ девиррилай инихъ вириниз сейли я. Мисал яз Ахцегъин гугурт ва маса элементар квай ятар къалуриз жеда. Сифте яз инсанар сагъарзавай и ятариз къимет гайиди VI виш йисарин Ирандин шагъ I Хосров Ануширван я. Ада и ятарикай менфят къачуз жедай къулай шартлар арадиз гъун патал эмир Шагъбани 60 хизан ва 300 аскер галаз Ахцегъиз ракъурнай.

Гуьгъуьнлай урус пачагъди Ахцегъин гъамамар гуьнгъуна туна ина са гъавадин 4 дарамат эцигиз тунай. Абуруз къедалди «аскеррин», «офицеррин», «итимрин», «дишегълийрин» гъамамар лугъузва.

1882-йисуз Самур округдин военныйрин сагъламвал хуьзвай идаради урус пачагъдин талукъ идарайриз ракъурай чарче Ахцегъин дава жедай ятариз лайихлудаказ къимет ганай ва ина абадвиллин крар къилиз акъудун тлалабнай. А чар асасдиз къачуна гъамамар авай чка са къадар абад авунай.

1972-йисуз машгъур дагъустанви

алим В.В.Гецеуди Ахцегъин ятарин къурулуш, адак гъихътин элементар кватла тайинарнай. РСФСР-дин лайихлу духтур Абдулвагъид Вагъабова вичин «Ахцегъин курорт» ктабда Ахцегъин ятарин Есентукидин ятариз ухшарвал ава лагъана кхъенай. Алимри илимдин рекъай субутнавайвал, Ахцегъин цин ваннайри жалгъайрин купул, радикулит, гъакъни руфунин, хувадин, ратарин азарар ва маса тлалар сагъарзава.

«Гъамамар» лугъудай чкада авай 7 булахдилаь гъейри, «Жини» тлвар алай чкадани (Ахцегъ вацл тирвал 4 км къван винидихъ фейила) 3 булах ава. 11 лагъай кудаь яд авай булах «Кламун яд» я. Ам Самур вацлун чапла къере, Ахцегъ шегъердивай 3 км къван яргъа ава. Адан ци хук, ратар, члуав лекъер, туькьуьл авахъдай рекъер, кларабдин жалгъайрин азарар, гъакъни маса тлалар сагъарзава. Гъа ибурулай гъейри Ахцегъа жуьреба-жуьре азарар сагъардай минералар квай 3 кьайи булахни ава.

Советрин вахтунда иниз СССР-дин вири пиплерай азарлуяр къведай. Уьлкве чклайдалай гуьгъуьниз къвезвайбурун къадар тимиляр хъана. Алай вахтунда Ахцегъа вири Россиядин курорт арадиз гъанва. Гъавилий иниз къвезвайбурун къадарни къвердавай пара жезва. Пешекарри лугъузвайвал, муьквал йисара Ахцегъ гъакъни Дагъустандин виридалайни хъсан туризмдин меркездиз элкъведа.

Тамилла БЕКЕРОВА

ГЪИХЪТИН ЧИРВИЛЕР АВА?

Играми «Самур»! Са береда чи чилерал азад жемиятар алай. Члехи жемиятрикай сад Ахтыпара тир. Адакай гъихътин чирвилер ава?

Саид Ахцегъви,
Дагъустан Республикадин Ахцегъ шегъер

XVI виш йисарин эхирра Лезгистандин са паюна Къурагъ вилайт, Ахтыпара, Докъузпара, Ахтыпара хътин азад жемиятар, Табасарандин майсумлук, Рутул ва Цахур магъалар арадиз атана. Азад жемиятар тайин къайдаяр авай гъевчли гъукуматар тир. Бязи тарихчийри ва этнографри чи азад жемиятар республикаяр тирди кьейд авунва. Азад лезги жемиятриз сифте яз 1783-йисуз «республикаяр» тлвар ганвайди П.С.Потемкина Гиляндин хан Герейханан къилив ракъурай жегъил офицер А.И.Ахвердов я. Гуьгъуьнлай урусин машгъур тарихчи П.Г.Буткова лезгийрин азад жемиятриз республикаяр лагъанай. Ада кхъенай : «Металлралди лезгийрин чилер девлетлу я. Къуркъушум Ахтыпара республикадин Къурушрин хуьре акъудзава.» (Бутков П.Г. Выдержка из «Проекта о персидской экспедиции в виде писем».1796\ИГЭД, с.204). Идалай гуьгъуьниз «лезги республикаяр» термин урусин военный документа гъатна. Генерал Пауличиди кхъенвайвал, санлай лезгийрин чилерал 12 федеративный республика арадал атанвай.

А.П.Брюханова Дагъустандин азад жемиятар демократиядин къанунралди яшамиш жезвай республикаяр тирди кьейд авунай. Ина гужлу азад жемиятди къилин роль къугъвазвай ва муькуь жемиятри ада эцигай къайдайриз амал ийизвай (Килиг:-

Хашаев Х. М. Общественный строй в Дагестане в XIX веке. Москва, 1961).

Лезгийрин гужлу азад жемиятрикай сад Ахтыпара тир. Адан агъалийри азадвал патал гзаф йисара женг члугунай ва эхирни XVII виш йисара ам сиясатдин ва экономикадин рекъай садалайни аслу тушир республикадиз элкъенай. Бязи чешмейра къалурнавайвал, XVIII виш йисарин эвелра Ахтыпарада 350 агъзурдалай гзаф лапагар, 14 агъзурдав агакъна къарама, 10 агъзурдалай гзаф балкланар авай. И республикади гъар йисуз 50 агъзур пуд сар, 40 агъзурдав агакъна халичарни сумагар, гъакъни сун пекер, хамуникай клвачин къапар, агъзур тоннайралди майваяр гъасилзавай.

Металлар акъудун гегъеншарунивай яракъар расунин карни вилик физвай. Алишверишдинни экономикадин чара-чара хилерай къачур къазанжиди Ахтыпарадиз члехи къушун – 15 агъзур аскер хуьдай мумкинвал гузвай. Ихътин яракълу къуватар аваз чапхунчийривай Ахтыпара къаз жезвачир. А члавуз республикади 10-далай гзаф ханлухрихъни пачагълугърихъ галаз дуствиллин алакъаяр яратмишна. Ахтыпарадихъ къилди къецепатан крарин идара авай. Ина сифте яз члехи азархана эцигна кардик кутунай. Машгъур алмиринни шаиррин эсеррикай ибарат ктабхана арадал гъанай. Цийи мектебарни мисклинар кардик кутунай. Ахтыпарада халкъдин адетрив, ацукъун-къарагъунив, къадим тарихдив ва медениятдив къадай къанунри члехи чка къазвай.

«САМУР»

MARAQLIGÖRÜŞ TƏBRİK EDİRİK!

Müqəddəs Qurban bayramı ərəfəsində - iyunun 4-də Qusar rayon tarix-diyarşünaslıq muzeyində direktor Xatirə Nağıbəyovanın təşəbbüsü ilə mənimlə görüş oldu. Tədbirə rayon məktəblərindən, mədəniyyət evindən və

Abdurəhmanova çıxışında Heydər Əliyev Mərkəzinin direktoru işlədiyi illərdə keçirdiyi mühüm tədbirlərdə mənim iştirak etməyimdən, ümummilli lider haqqında yazdığım kitabdan və digər yaradıcılıq nümunələrimdən danışdı.

kitabxanadan nümayəndələr dəvət olunmuşdular. Görüşdən xəbər tutan bacım oğlu Abusalat Cavadov, qardaşım oğlu, istifadə olan tibb polkovniki Kərim Sərdarov da özlərini çatdırmışdılar.

Xatirə xanım qonaqları salamlayıb elmi və ədəbi yaradıcılığım barədə geniş məlumat verdi. Sonda "Mən Qusara gələndə" şeirimi oxuyub qeyd etdi ki, bu şeirə tanınmış bəstəkar Eldar Mansurov mahnı bəstələyib, xalq artisti Heydər Anatollu onun ifaçısıdır.

Mən tədbiri yüksək səviyyədə təşkil etdiklərinə görə muzeyin kollektivinə minnətdarlığımı bildirib doğma kəndim Gədəzeyxurun keçmişini və bu gününü əks etdirən 300 səhifəlik kitabımı muzeyə bağışladım.

Yeni Azərbaycan Partiyası Qusar rayon təşkilatının sədr müavini Neva

Daha sonra çıxış edən Bakı Dövlət Universitetinin müəllimi, jurnalist oğlum Elçin Sərdarov və dövlət qulluğu təqaüddçüsü olan qardaşım oğlu Telman Sərdarov gecənin təşkilatçılara minnətdarlıqlarını bildirdilər.

Məndən ötrü ən kövrək məqam qardaşım oğlu Telman Sərdarovun mənim məsləhətimlə muzeyə bağışladığı anam Kövsərin cehizlik sandığını burada görəndə və onun üstündə özümə gətirdiyim valideynlərimin birgə çəkilmiş portretini yerləşdirəndə oldu.

Sonra çay süfrəsi arxasında muzeyin əməkdaşları ilə səmimi söhbətimiz oldu. Tədbirdən gözəl təəsüratla ayrıldım.

Məmmədəğa SƏRDAROV,
siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru

Onun keçdiyi şərəfli əmək yolu, xeyirxah əməlləri çoxlarına örnək ola bilər. Respublikamızın nüfuzlu ziyalılardan və bacarıqlı rəhbər işçilərindən biri kimi tanınmış İmran Rzayev 42 il-dir ki, "Azərbaynkollektiv Təsərrüfatlararası Sağlamlıq" Respublika Birliyinin sədri vəzifəsində çalışır. Uzun illər səmərəli fəaliyyətinə, ölkə qarşısındakı xidmətlərinə görə "Azərbaycanın aqrar sahə rəhbərləri və görkəmli elm xadimləri" kitabına adı düşmüş iki qusarlardan biri İmran Rzayevdir. Savadlı və istedadlı olduğuna görə o, Azərbaycan Politeknik İnstitutunu bitirən kimi, Bakı Şəhər Statistika İdarəsinə böyük iqtisadçı vəzifəsinə işə göndərilib. 1976-cı ildə cəmi 26 yaşında olarkən o dövrdə ən çətin və məsul bir sahədə rəhbər vəzifəyə irəli çəkilib. Bakı şəhərinin Nəsimi Rayon Mənzil Təsərrüfatı İdarəsinin rəisi təyin olunan gənc 18 mənzil istismar kontoruna, 4 tikinti-təmir idarəsinə və digər sahələrə rəhbərlik edib. Vəzifəsini layiqincə yerinə yetirən İ.Rzayev 1978-1982-ci illərdə Nəsimi Rayon XDS-nin deputatı seçilib.

1983-cü ildən "Azərbaynkolxozlararasısağlamlıq" Respublika Birliyinə rəhbərlik edən İmran Rzayev bu sahədə xüsusilə böyük uğurlar qazanıb. Onun təşkilatçılıq bacarığı sayəsində birliyin dövrüyyə aktivləri və əsas fondları xeyli artıb. Respublikamızın ayrı-ayrı yerlərində neçə-neçə sağlamlıq ocaqları tikilib istifadəyə verilib. Bu sahədə onun əməyi layiqincə qiymətləndirilib. 2005-

ci ildə İ.Rzayev Azərbaycan Həmkarlar İttifaqı Konfederasiyasının 100 illiyi ilə əlaqədar yubiley medalı ilə təltif olunub. Təşkilatçılıq bacarığına görə fəaliyyəti həm Konfederasiya, həm də Sahə Həmkarları İttifaqı Respublika Komitəsi tərəfindən təqdir edilən İmran Rzayevin əməyinə ən yüksək qiymət ölkə başçısı tərəfindən verilib. O, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 18 aprel 2007-ci il tarixli fərmanına əsasən "Tərəqqi" medalı ilə təltif olunub.

Respublika Prezidentinin sərəncamı ilə İmran Rzayevə 2015-ci ildə "Azərbaycan Respublikasının əməkdar mədəniyyət işçisi" fəxri adı verilmişdir. "Samur" qəzeti redaksiyasının kollektivi bu günlərdə anadan olmasının 75 illiyini qeyd etmiş "Samur" Ləzgi Milli Mədəni Mərkəzi İctimai Birliyinin sədri İmran Rzayevi təbrik edir, ona cansağlığı və fəaliyyətində yeni uğurlar arzulayır.

"SAMUR"

MƏHSUL FESTİVALLARI İKİ TARİXİ MƏLUMAT

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin Aqrar İnnovasiya Mərkəzinin təşkilatçılığı ilə ölkənin müxtəlif regionlarında Məhsul festivallarına start verilir. İlk dəfə vahid konsepsiya əsasında keçiriləcək bu festivallar 9 iqtisadi rayonu əhatə etməklə, 2025-ci ilin iyun-noyabr ayları ərzində 13 rayonda təşkil olunacaq.

Festivalların keçirilməsində əsas məqsəd ölkənin regionlarının aqroturizm potensialının artırılması, yerli kənd təsərrüfatı məhsullarının tanıtılması, fermer və istehsal-

çıların dəstəklənməsi, onların məhsullarına ictimai marağın və ixrac imkanlarının genişləndirilməsidir. Bu tədbirlər kənd əhalisinin sosial rifahının yaxşılaşdırılması və bölgələrdə milli mədəni irsin qorunub yaşadılmasına da töhfə verəcək. Festivallarda Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin qurumları, sahibkarlar, bank və kredit təşkilatları, supermarket şəbəkələri fəal iştirak edəcək. Bu isə fermerlərlə təchizatçılar arasında əlaqələrin qurulmasına, yeni texnologiyaların tətbiqinə, məhsul satışının ge-

nişlənməsinə və ümumilikdə aqrar sektorun dinamik inkişafına zəmin yaradacaq.

Cari ildə Samuxda "Ərik", Şəmkirdə "Tərəvəz", Daşkəsənddə "Kəndli və fermer", Kürdəmirdə "Bostan", Xaçmazda "Şaftalı", Göygöldə "Moruq", Şamaxıda "Üzüm və şərab", Masallıda "Çəltik", Neftçalada "Balıq", Saatlıda "Pambıq", Ağstafada "Yerfindığı", Balakəndə "Xurma" və Ağdaşda "Heyva" festivalları keçiriləcək.

Tədbirlər zamanı bölgəyə məxsus folklor nümunələri, yerli sənəticilərin çıxışları və il ərzində rayonda görülən işlərin təqdimatı da keçiriləcək. Fermerlərin istirahəti və mədəniyyətə cəlb olunması festivalın digər mühüm tərəflərindən biridir.

Bu festivallar kənd təsərrüfatı sahəsində çalışanların zəhmətinin qiymətləndirilməsi, onların rifahının artırılması və məhsul satışı imkanlarının genişləndirilməsi baxımından mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Getdikcə daha ağır məhrumiyyətlərə düşər olan Quba qəzası əhalisinin, xüsusən də ləzgilərin haqsızlığa qarşı mübarizəsi 1917-ilin ilk günlərindən mütəşəkkil xarakter aldı. Həmin ilin iyul ayında Qusar nahiyyəsinin Əniğ, Zindanmuruq, Çağar, Kuzun kəndlərinin əhalisi silaha sarılaraq, özbaşınalılara yol verən hökumət orqanlarına ciddi xəbərdarlıq etdi. Bundan əlavə nahiyyənin Zeyxur və Müşkül nahiyyəsinin Yalama kəndlərinin əhalisi hökumət nümayəndələrini və polisi bu ərazilərdən qovmuşdu.

"Kaspi" qəzeti,
12 aprel 1917-ci il

Qusar nahiyyəsinin bir sıra kəndlərində antisovet təbliğatı daha açıq şəkildə alındı. Bunun başlıca təşəbbüsçüsü Hətəm

və onun əlaltıları idi. Halbuki Sovet hökuməti ona bağışlanacağını bildirmiş, o isə buna etina etmədən özünün antisovet çıxışlarını davam etdirməkdə idi...Onun dəstəsində nahiyyənin Çətkün, Kiçan, Çağar, Düztahir, Yuxarı Kalunxur və başqa kəndlərinin bir sıra sakinləri birləşmişdilər.

1921-ci ilin axırlarında onları təqib etmək üçün Qusar qarnizonundan bir hərbi dəstə göndərildi. Lakin hərbi dəstə 1922-ci ilin yanvarın əvvəllərində Yuxarı Kalunxur kəndi yaxınlığında atəşə tutuldu. Burada başlanan şiddətli atışma hərbi dəstənin geri qayıtması ilə nəticələndi.

Sov.İKP yanında MLI Azərbaycan filialının partiya arxivi, fond 1, siyahı 125, iş 181, vərəq 48-49

ПО СЛЕДАМ ИСТОРИИ

В АЗЕРБАЙДЖАНЕ ОБНАРУЖЕНЫ УНИКАЛЬНЫЕ АРТЕФАКТЫ АЛБАНСКИХ ПЛЕМЕН

При организации Института археологии и антропологии Национальной академии наук Азербайджана в Исмайыллинском районе документируются следы древних албанских племен.

Антропологическая экспедиция под руководством доктора исторических наук, профессора Махаббат Пашаевой дала важные результаты с точки зрения изучения историко-культурных следов древних албанских племен, сообщили в Институте.

В результате исследований получены новые данные об этническом, религиозном и культурном

наследии Кавказской Албании, зафиксированы факты, имеющие особое значение для научного сообщества в этой области.

В рамках экспедиции в селах Исмайыллинского района - Галагах, Венг, Хапыт, Гянза, Тубукенд, Галаджик, Гошакенд, Моллаисаклы, Гаджихатамлы и Басгал - в результате исследований были обнаружены кладбища албанских племен, камни с крестами, остатки храмов и бытовые артефакты.

«Исследования показывают, что территория Исмайыллы была регионом плотного заселения албан-

ских племен, оставивших значительное культурное наследие. Обнаруженные образцы культурного наследия, системы верований, сохранные в устных традициях местного населения, топонимы и обрядовые традиции подтверждают это. В частности, в таких древних селах, как Галагах, Венг, Гошакенд и Гянза, зафиксированы албанские христианские символы, святые места и архитектурные остатки, которые вносят новый вклад в изучение религиозного и этнического наследия Кавказской Албании.

Обнаруженные в Галаджик и соседних селах могильники, следы культовых сооружений раннего периода и топонимы свидетельствуют об уникальном этнокультурном составе региона. Согласно полученным результатам, этногенетические следы албанских племен до сих пор сохраняются в местных диалектах, этнографических традициях и мифологической памя-

ти района», - подчеркивается в информации.

М.Пашаева сообщила, что в настоящее время продолжается этап систематизации и анализа собранных материалов. Результаты исследований в ближайшее время будут представлены общественности в виде научных статей.

Было отмечено, что данная экспедиция является важным шагом не только в плане сохранения и популяризации научного, но и национально-культурного наследия. Это исследование, представляющее новый взгляд на малоизученную антропологическую карту Кавказской Албании

в контексте Исмайыллинского района, является ценным вкладом как в местную историю, так и в общий кавказский этногенетический процесс.

TREND

О НАС ПИСАЛИ...

Лезгины отличаются выдающимися способностями и выказывают вообще большую охоту к учению, в котором, благодаря свойственному их характеру энергии и настойчивости, достигают в короткое время блестящих успехов.

Надеждин П.П. Кавказский край: природа и люди. 2-е изд. - Тула, 1895, с.77.

Бедный лезгин старается предоставить приезжему точно такие же удобства, какие можно иметь у богатого: то, чего не будет у него, он попросит у соседей или родственника, так что вам покажется, будто все лезгины одинакового состояния... Гость - полный хозяин в доме. За столом хозяин только и заботится о том, как бы лучше угостить своих гостей.

Дубровин Н. История войны и владычества русских на Кавказе. - Т.1. Кн. I, с.539.

Империя Сефевидов стала распадаться и исчезать. С одной стороны, продвижение с севера на юг лезгинского правителя, наносившего последовательно поражения войскам шаха и двигавшегося в направлении границ Ирана, с другой стороны, сокрушение иранских войск вокруг Исфавана собравшим новыми силами Мир Махмудом свидетельствовали о приближающемся конце империи.

Архив внешней политики России (АВПР), ф. СРП. Оп.77/1, 1722, д.2, л.8 об.

Для уничтожения лезгин шах разбитой армии собрал сорок тысяч шей-

таноподобных воинов, пятерых ханов, правителя Ширвана Хасан Али-хана, военачальников и отправил их с большим снаряжением. Те разбили шатры на широкой равнине между Тифлисом и Гянджой, и когда намеревались разбить лезгин, названному племени стало известно об этом и рано утром они напали на армию красных, убили упомянутых военачальников и прочих ханов и должностных лиц, большинство воинов, а остальных взяли в плен, захватили их армию, все имущество, казну, вещи и скот. Убитых было настолько много, что от зловония трупов через поле боя ни люди, ни дикие животные не могли пройти, птицы не могли пролетать, а люди перестали пользоваться этим коротким путем.

«Каиме» Бедреддинзаде Али бей. Известия Академии Наук Азербайджанской ССР. Серия истории, филологии и права. 1988, №3, с.72.

По мнению осведомленного резидента, покровительство, оказываемое «грузинским беям», «не что иное... как усмотрение Портою» с их помощью «смертельных лезгинских неприятелей... через Грузию пробирающихся и в турецких границах вред наносящих, воздерживать».

АВПР, ф.89. 1761, д.2, л.147 об.

Российский дипломатический агент в Стамбуле Николай Буйдий со слов столичных жителей писал, что шах повелел объявить грузинцам, чтобы они на своей земле им (лезгинам) жить не

давали, как уже и послу своему при российском дворе приказал просить, дабы ежели реченные лезги отдаются в нашу протекцию - их не принимать.

АВПР, ф.89. 1741, д.12, л.600.

Дерзкий кюринец Буба открыто вступает в борьбу с властями, он, не стесняясь, объявляет народу, что не признает и не боится никакой власти, начиная от начальника Округа и кончая Наместником (Кавказа). Он всюду говорит, что бедных он не обижает, а берет и наказывает только богатых, которые притесняют народ...

Он действует очень искусно, он очень шедр, а своими успехами настолько уже отуманил население, что в любую минуту может довести численность своей шайки до сотни людей.

Из рапорта начальника Кюринского округа подполковника Б.Кушелева Военному губернатору Дагестанской области. Акты, собранные Кавказской археографической комиссией (АКАК) Ф.2, оп 4, д.3, л.2-6. Тифлис.

Оказывая Сурхай-хану всестороннюю помощь, Порты наказала ему, чтобы он перешел в наступление на лезгин проживающих в Кюре, Кубе, Самурской долине и Мюшкюре, которые не хотят ни кому подчиняться, и, подчинив их себе, захватил Дербент и Низову. Поручение было однозначным и очень жестким: «Разгромить в пух и прах население этих мест и ввергнуть их в зависимое положение». Несмотря на то, что Сурхай собрал огромное вой-

ско и хорошо вооружил его, он не смог выполнить данное ему задание. Его войско в сражении с лезгинами Кубы и Кюре потерпело поражение и Сурхай отступил назад.

АВПР, ф.89. 1732, д.11, л.58 об.-59.

Со сборищем горцев из общества Ахтыпаринского, Докузпаринского, Ахтынского и Рутульского имел я двухдневное сражение 3 и 4 числа сего месяца... Лезгины, получая подкрепления, с беспримерным иступлением неоднократно пытались исторгнуть из наших рук занятую линию и позицию... По прибытии через ночь новых подкреплений они 4-го числа еще до рассвета атаковали наш левый фланг... Около полудня сражение казалось оконченным; но, ободрившись новым подкреплением, лезгины наступали опять сильными массами на самых верхних высотах на наш левый фланг... Многочисленные горцы, собравшиеся до четырех тысяч человек искусно предводительствуемые Рутульским Бек-Агой и Ахтынским Шейх-Муллою, вступали с нами беспрепятственно в рукопашный бой...

При отчаянном сопротивлении неприятеля потери наши... не могли быть маловажны. Мы потеряли 12 офицеров, 147 нижних чинов, много милиционеров.

Из рапорта командира 19-пехотной дивизии генерал-лейтенанта Фезе от 5 июля 1838 года. Центральный государственный военно-исторический архив СССР (ЦГВИА) Ф. ВУА, д.6342, с.74.

“САМУРДИН” МЕКТЕБ

Чи классикар

ИХРЕК РЕЖЕБ

XVIII виш йисарин тIвар-ван авай селяткаррин жергеда махсус чка къазвай Ихрек Режеб Самур округдин гилан Рутул райондин Ихрекрин хуьре дидедиз хьана. Аял чIавуз гьам хайи хуьре, гьамни Илисуда яшамиш хьайи Режеб гзаф алакьунар авай гада тир. Ада девирдин са бязи сейли селяткаривай тарсар къачунай ва поэзиядин сирер мукьувай чирнай. Маракьлу жигет ам я хьи, Режеб поэзиядив эгечIай вахтунда гьам лезги, гьамни Азербайжан поэзияда ашукьрин яратмишунар мадни вилик физвай ва халкьдин абур хьсандиз къабулзавай. Гьавилай Режеб гьам шаир ва гьамни ашукь хьиз машгьур жезвай. Ада лезги ва азербайжан чIаларал къушмадин виридалайни хьсан чешнеяр яратмишнай.

Ашукь Режеба муьгьуббат теснифзава, и темадиз бахшнавай “Севдугьум”, “Кьве хал”, “Дегишдач” ва маса къушмайра лезги дишегьлидин тарифзава ва ам вичиз дуьньядин вири няметрилай багьа тирди тескиьарзава.

Лезги дишегьли вини дережадиз хкажуналди Режеба ам лувиллиз элкьуьриз кIанзавай девир негьзава.

Шаир Режеба халкьдин дердияр, кесибрин гьамар, девирдин татугайвилер къелемдиз къачузва, ханари ва беглери агьавал ийизвай гьахьсуз девирдикай ягьанатзава. И кар адан “Инсан ава”, “Кьуллугь имир”, “БалкIан”, “Авани” ва маса шииррай ашкара жезва. Халкьдин дердийрикай эсерар туькьуьрай, вич яшамиш хьайи аямдин зидвилер художественный такьатрин куьмекдалди къалурай Ихрек Режеба зегьметчийриз къуллугь авуна. Иниз килигна халкьди, “Гьахь ашукь” лагьана, вичин патай шаирдиз авай гьуьрмет къалурзавай лакIабни ганай.

Гьеле жегьилзамаз цIай атана месе гьатай ва гуьгьуьнлай буьркьуь хьайи шайр “Гьахь ашукь”, “Кур Режеб” лугьуз, Дагьустанда хьиз Азербайжан-дани машгьур тир. Режебан чIалар сиверай-сивериз физ халкьдин арада яшамиш жезвай. Анжах советрин девирда адан шиирар печатдиз акьатна ва халкьдин шаирдин яратмишунар ахтармишна. Сифте яз Ихрек Режебан 25 къушма 1938-йисуз Бакуда басмадай акьатай “Кьошмалар” ктабда чап хьана. 1962-йисуз адан са шумуд шиир “Коммунист” (лезги чIалал) газетдизни акьудна. Гуьгьуьннин йисара шаирдин эсерар “Дуствал” (Магьачкъала, 1978) альманахда ва “Лезгийрин революциядин вилик квай девир-

рин литература” ктабда (Магьачкъала, 1990) гьатна.

Халкьдин меце Ихрек Режебакай гьикI ашукь хьанайтIа ачухарзавай са риваят ава. Жегьил Режебаз Гуььруь лугьудай са руш кIан хьанай. Руш лугьуз тежедай къван иерди тир ва гьавилай адан ракларихь датIана илчийр жедай. Вич девлетлу хизанда, гьар са няметдин кьене чIехи хьанвайтIани, Гуььруь девирдалай нарази тир. Амма адан поэзиядални музыкадал гзаф рикI алай. Гьаниз килигна, рушан бубади Гуььруьдин рикI шадарун патал вичин кIвализ фад-фад дишегьли шаирарни мазанар теклифдай. Гьи шаирдин чIалари рушан рикI ачухарайтIа, бубади гьадаз пишкешар гудай. Амма ихтинбур кьериз-цIаруз авай ва гьабурувайни бязи чIавара рушан гуьгьуьл шадариз жезвачир.

Руш чагьинда авай вахтунда адан диде вичин гуьлуьз лагьана: “Я итим, гила чи руш чIехи хьана кIвалин-къан иеси жедай вахтунив агакьнава. Амма руша атай илчийр садни кваз къазвач, гьавилай абур шаддиз къвез, пашмандиз хьфизва. Белки чна вилайетдин гада мазанриз теклиф гун. Гьабурукай сада рушан рикIиз эсер тавуна жеч”.

Папан гафарихь яб ганатIани, абур касдин рикIай хьанач. Вучиз лагьайтIа адаз вичин иер, акьуллу руш ака-тайдаз гуз кIанзавачир. Адан мурад руш са девлетлу касдин гададиз гун тир. Гуььруьдин буба вучда-вучдач, гьикIда-гьикIдач лугьуз хиялдик ака-тай вахтунда абурун кIвализ касдин Илисудай тир дуст къведа. И хвана-хвадиз ада вичин дерт ахьайда. “Гьа-гь, - лугьуда дустуни, - Гуььруь чна мехьерна зи гададиз тухун”. “Адаз ви гада бегенмиш жедагIа чидач ман”, - лугьуда кIвалин иесди. Эхиз тахьай хванахвади адан япарихь ихьтин гафар галуькарда: “Вучиз бегенмиш жедач къван, зи гададихь мазанвилин алакьунарни ава, пагьливанвилини. Мазанрихь галаз санал гьадазни эвера, кьуй Гуььруьдиз ам, адазни вилералди Гуььруь акурай”. И гафар итимдин рикIай хьана ва ада папан теклифдалди вич рази тирди малумарна.

Гьа икI, рушан кIвализ жегьил мазанар къвез-хьфиз хьана. И кардикIа хабар кьур Режебан ийир-тийир квахьна. Аял чIавалай поэзиядал рикI алай ада шиирар туькьурзавай, амма гададиз чуьнгьур ягьиз чизвачир. Эхирни вичин дустарал меслят гьайи гада, гьабурун куьмекдалди чуьнгьур ягьиз эгечIна. Ада Куьредин вирида-

лайни хьсан устаддивай, са къуьзуь мазандивай чирвилер къачузвай. Са йис алаатайла къуьзуь мазанди вичин чуьнгьур адав вугана лагьана: “Къачу чан хва, гила вуна и чуьнгьур залайни хьсандиз ягьизва. Вакай халисан устад хьанва. Аллагьди ваз жуван мураддив агакьдай нуьсрет гурай”.

Устаддиз вичин разивал къалурна хайи хуьруьз хтай Режеб мазандин пекер алуькIна Гуььруьдин ракларихь фена. Руша эвелдай Режеб са акьван кваз къазвачир. Амма мукьувай адахь галаз таниш хьайила, гададин апуькьун-къарагьун, алакьунар, акьул-камал акурла Режебал рикIай ашукь хьана. Амма диде-бубадиз чпин руш кесиб гададиз гуз кIан хьанач. Абуру Гуььруь гужуналди са масадаз гана. Дердер кьати хьайи Режеб вичин чуьнгьурни кьуна хуьрба-хуьр, элбаэл къекьвена. Амма адаз Гуььруь санайни жагьун хьувунач. Режебан и вакьиадив къазвай “Севдугьум” шиир сиверай-сивериз къвез халкьдин арада яшамиш хьана.

Вичин кьилел къазаяр атанатIани, руьгьдиз чIехи Режеба вири гуьжар эхна, мадни зурба шиирар туькьуьриз эгечна. Ада туькьуьрай шиирар сиверай-сивериз физ, халкьдин арада чIлана, иллаки мазанрин сиве-меце гьатна. Ихрек Режебан шиирар гьахьсуз аям русвагьзавай, инсанпересвал, гьахьвал, мердвал тескиьарзавай эсерар я.

ИНСАН АВА

Инсан ава инсандилай хьсан я,
Инсан ава гьайван адлай хьсан я,
Инсан ава вич хандилай хьсан я,
Инсан ава къал-макъалдив къугьвадай.

Инсан ава къураба хьиз къекьведай,
Инсан ава чарадан фал элкьведай,
Инсан ава гьилиз кепек текьведай,
Инсан ава манат-малдив къугьвадай.

Инсан ава ахмакьдин гаф алачир,
Инсан ава кIусни акьул авачир,
Инсан ава са аршин агь галачир,
Инсан ава ипек-шалдив къугьвадай.

Инсан ава женнет авай гьилера,
Инсан ава гаф ширин тир эллера,
Инсан ава цуьк рахадай вилера,
Инсан ава фитне-фалдив къугьвадай.

Инсан ава Кур Режеб хьиз шехьзавай,
Инсан ава инсанри вич негьзавай,
Инсан ава закатдани нефе авай,
Инсан ава лап ажалдив къугьвадай.

Рикиел хуьх!

Лезги чIала инкарвиллин суффикс вири дуьшуьшра анжах ч гьарфуналди кхьида. Месела: *жедач, къведач, недач, фидач*. Ихьтин гафар ш гьарфуналди *жедаш, къведаш, фидаш, недаш* хьиз кхьидач.

Х-ва хь- префиксар глаголдихь арада артухан гьарф авачиз акал жеда. Месела: *фин, хьфин, хьфида, хьун, хьхьун, хьжеда* ва мсб.

Эвел кьиле ачух сес авай **атун** глаголдихь префикс акал хьайила, кьиле авай **а** гадар жеда: *атун-хтун, хтана, авун* глаголдин кьиле авай **а** гьарф **у**-диз элкьведа: *авун-хьувун*.

- **Лух** суффикс анжах пуд гафуна **гь**-далди кхьида: *къуллугь, пачагьлугь, сагьлугь*. Амай вири дуьшуьшра **х**-далди кхьида. Месела: *гьамишалух, къумлух, къа-мишлух* ва мсб.

Хьиз, ман, жал, де, кван, тIун, хьи, кIусар вири дуьшуьшра маса гафарихьай чараз кхьида. Месела: *ракьуни хьиз, ша тIун, де лагь кван, къачу ман* ва мсб.

ТIуз послелог гьамиша чараз кхьида. Месела: *дагьдай тIуз, хуьрйа тIуз, тамувай тIуз* ва мсб.

XXX

Лезги гафарин къурулушда муьжуьд жуьредин морфема-яр жеда: дувул, диб, суффикс, префикс, инфикс, циркумфикс, постфикс.

Циркумфикс къадагьадин суффиксди дувул вичин юкьва тун я. Циркумфикс лезги чIала, алаатай вахтариз хас амуька яз, са шумуд гафуна дуьшуьш жезма: *ми-йи-р, ми-же-р, ми-фи-р*. И формаира къадагьадин суффиксди дувул вичин юкьва тунва. Гекьиг: *ийи-мир, же-мир, фи-мир*. Чи нугьатра ихьтин гафар мад ава: *ма-гур, ме-къвер* ва мсб.

ЧИ ИБАРАЯР

Лезги чIала ибарайри чIехи чка къазва. Агьадихь чна Кьуба нугьатра гегьенидиз менфят къачузвай, мана ачухарнавай са къадар ибараяр гузва.

Авурди авуна - клевера туна, писвал авуна

Алидиз хух, дилидиз мух - гьарад са жуьре гьилиз къачун

Береда ацатун - вахтунда хьун
Бишидаз ван хьун - аламатдин кар хьун

Ван алачир далдам - хийир-шийир-диз бакара текьведай кас

Варар хкатайди - кьилел мусибатар атайди

Ви писпиди ахпа ванда - вун пашман жеда

Вири илигиз, цимил килигиз -

масадан зегьметдалди кьил хуьн

Гьилер чуькьуьз амуькун - затIни авачиз хьун

Гьер тIуьр Гьарун - масад алцурарна къазанжи къачур кас

Керекул ахьяюн - авачир хабарар гун

Кьуфаран хьун - вичивай вичиз сабур гуз тахьун

Кьил чукIун - ийир-тийир квахьун

РикIи цIирун - кIанз къаних хьун

Рук къалурун - алцурарун

ТIаб акьурди - лянет хьайиди

ТIал алай чка - дерт

Цав такур дана - авам, дуьнья-къатIунар авачирди

Цуру кIалуб - куьгьнедай таб рахадайди

Чарх элкьуьн - крар дуьз татун

Шулу шултур хьун - гьалдай фин

Ярама хтул - ферсуз велед

Яхул шалам - вичиз ийизвай писвилер эхдай инсан

“İTƏN GÜNDƏLİK” MÜKAFAT ALDI

Azərbaycan Kinotənqidçilər və Kinoşünaslar Gildiyası ölkədə film istehsalına dəstək vermək, həmçinin audiovizual məhsulların bədii keyfiyyətinin yüksəlməsini stimullaşdırmaq məqsədilə fəaliyyətinə yerli kinotənqidçilərin mükafatını təsis etməklə başlayıb. Belə ki, gildiyanın sədri Nadir Bədəlovun başçılığı ilə 17 kinoyazardan ibarət heyət 40-a yaxın

uzun və qısametrajlı bədii və sənədli filmləri peşəkar kateqoriyalarda dəyərləndirməyə çalışıblar.

“Nizami” Kino Mərkəzində Azərbaycan Kinotənqidçilər və Kinoşünaslar Gildiyasının mükafatının qaliblərinin elan və mükafatlandırma mərasimi keçirilib.

Qaliblərin siyahısını təqdim edirik:
“Ən yaxşı ssenari” nominasiyası:
“Qapı” filminin ssenari müəllifləri: Vüsal Əhmədzadə, Emin Əfəndiyev,

Əlixan Rəcəbov

“Ən yaxşı rejissor işi” nominasiyası:
“Tənha insanın monoloqu” – Emin Əfəndiyev

“Ən yaxşı musiqi həlli” nominasiyası:
“İtən gündəlik” – Sədaqət Kərimova

“Ən yaxşı operator işi” nominasiyası:
“Səma ilə görüş” – Şahmar Səfəroğlu

“Ən yaxşı rəssam işi” nominasiyası:
“Tağıyev: NEFT” – quruluşçu rəssam Səbuhi Atababayev və geyim üzrə

rəssam Vüsal Rəhim.

ГАФАРГАН

Савунад - ичерин сорт

Сакъар - пел лацу хеб

Сасу - чіехи раб

Семер - хъуьтуьл пурап

СинкІил - регъуьн кІун

СпекІ - тутарин сорт

СтІам - рагъалаг

Субу - куьлуь шешел

Суьт - вини дережадин

Тарагул - эркек чІиж

Тарч - къурай кІарас

Тергъ - вал-цаз

Ткъар - дарман квай хъчар

Тукъ - веькин са жуьре

Туник - лишандин тупІал

Турман - къарачи

ТІафал - нефс алай кас

ТІелик - рухунин кІус

ТІиги - гъайвандин кІуф

ТІингир - хъчарин сорт

Уьндуйг - дагълара авай чІур

Уьрц - ягъанат

Фаф - имид свас

Харжаф - эдебсуз

Херцелаг - гичинрин са жуьре

SAĞLAM ÖMÜR NAMİNƏ

ÖMÜR UZATMAQ YOLU

Filippinin Manila Universitetindən bir qrup alim “tapuy” düyü şərabının istehsalı zamanı yaranan tullantıları qocalma əleyhinə birləşmələr mənbəyinə çevirməyin yolunu tapıblar.

Tapuy - Filippinlilərin ənənəvi düyü şərabıdır və «bubod» adlanan maya ilə fermentasiya yolu ilə hazırlanır. Fermentasiyadan sonra adətən atılan qatı tullantı - çöküntü qalır.

Alimlər müəyyən ediblər ki, təkmilləşdirilmiş maya ilə əldə olunan çöküntü yüksək səviyyədə polifenollar ehtiva edir. Bu birləşmələr antioksidant və iltihabəleyhinə xüsusiyyətləri ilə tanınır.

Aparılmış eksperimentlər göstərib ki, tapuy çöküntüsündən alınan ekstraktlar yüksək antioksidant aktivliyə malikdir. Ekstrakt verilən təcrübə heyvanlarında ömür müddəti, hərəkət qabiliyyəti və reproduktiv sağlamlıq yaxşılaşıb.

Tədqiqat nəticələri göstərir ki, tapuy çöküntüsü funksional qida məhsulu kimi emal oluna bilər və yaşla bağlı dəyişikliklər, eləcə də stresslə bağlı xəstəliklərlə mübarizədə təsirli ola bilər. Əgər gələcək

tədqiqatlar bu nəticələrin effektivliyini təsdiqləyərsə, tapuy çöküntüsü uzunömürlülük və ictimai sağlamlığın təşviqi üçün dəyərli bir resursa çevrilə bilər.

İNSAN NƏ ZAMAN QOCALIR?

İnsanın qocalması uzun müddət ərzində tədricən baş verən bir proses kimi qəbul olunurdu. Lakin beynəlxalq alimlər qrupu sübut edib ki, insan həyatında orqanizmdə kəskin molekulyar dəyişikliklərin baş verdiyi iki yaş həddi mövcuddur. Birinci sıçrayış orta hesabla 44 yaşda, ikinci isə 60 yaşda müşahidə olunur. Bu dövrlərdə zülalların, lipidlərin, RNT-nin və mikrobiomun tərkibində qlobal dəyişikliklər baş verir.

Tədqiqat bir neçə il ərzində müşahidə olunan 108 könüllünün məlumatlarının analizinə əsaslanır. Nəticədə məlum olub ki, 44 yaşda lipidlərin, kofein və alkoqolun metabolizmində nəzərəcərpacaq dəyişikliklər baş verir, ürək-damar xəstəlikləri, dəri və əzələ problemləri riski artır. 60 yaşda isə bu dəyişikliklər karbohidrat mübadiləsini, immun sistemini, böyrəkləri əhatə edir və ürək patologiyalarının riskini daha da artırır.

Əhəmiyyətli odur ki, bu cür dəyişikliklər həm kişilərdə, həm də qadınlarda müşahidə olunur, bu isə onların yalnız menopauza ilə əlaqəli olmadığını göstərir. Alimlərin fikrincə, bu kəşf yaşla bağlı xəstəliklərin profilaktikası və gəncliyin uzadılması strategiyaları üzrə tədqiqatlara ciddi təsir göstərə bilər.

YORĞUNLUĞLA MÜBARİZƏ

Beynəlxalq alimlər qrupu iş zamanı yorğunluğu azaltmağın iki əsas yolunu müəyyən edib: müntəzəm fasilələr və rəhbərlikdən dəstək. Bu yanaşmalar tək-cə yorğunluğu azaltmır, həm də yuxunun keyfiyyətini yaxşılaşdırır və ertəsi gün enerji səviyyəsini artırır.

Tədqiqatçılar 44 nəfərlə onların iş vərdisləri barədə sorğu aparıb və daha sonra 179 nəfərin iştirakı ilə eksperiment keçiriblər. Nəticələr göstərib ki, iş prosesi zamanı mikrofasiyələrin və rəhbərlik dəstəyinin birgə tətbiqi yüksək iş gərginliyi şəraitində ən təsirli üsuldur. Mikrofasilələrə qısa dərtnmə hərəkətləri, bir məqalə oxumaq, yüngül qəlyanaltı və ya qəhvə içmək aiddir.

Rəhbərliyin dəstəyi isə işçilərin vəziyyətinin müntəzəm yoxlanılması, vəzifələrin yerinə yetirilməsində kömək və əməyin dəyərləndirilməsini əhatə edir. Tədqiqat göstərib ki, gündə cəmi bir dəqiqəlik bir neçə mikrofasiyə belə yorğunluğun azalmasına səbəb olur. Bu, xüsusilə yüksək iş yükü dövrlərində faydalıdır.

Rəhbərliyin dəstəyi isə işçilərin stress səviyyəsini azaldır, tapşırıqların dəqiqliyini artırır və ümumi iş mühitini yaxşılaşdırır. Mikrofasilə və rəhbərlik dəstəyi yalnız yorğunluğu azaltmır, həm də iş keyfiyyətini artırır. Məsələn, mühasiblərdə audit zamanı dəqiqlik artır — bu isə stresli dövrlərdə olduqca vacibdir.

Tədqiqat müəllifləri vurğulayırlar ki, bu cür metodların tətbiqi əməkdaşların rifahına və ümumi məhsuldarlığın art-

masına səbəb olur. Rəhbərlər isə nümunə göstərərək və qısa, lakin faydalı fasilələr üçün şərait yaradaraq bu prosesdə əsas rol oynaya bilərlər.

GÜLÜŞ XİLAS EDİR

Kaliforniya Universitetinin (İrvayn) tədqiqatçıları sübut ediblər ki, ağırlı və ya stressli vəziyyət zamanı gülümsəmək insanın narahatlıq və gərginlik hissi ilə mübarizəsinə kömək edir.

Eksperimentdə 57 tələbə iştirak edib. Onlara tapşırıq verilib: əllərini iki dəqiqəyədək buzlu suda saxlamaq. İştirakçıların ürək döyüntüləri və üz mimikaları sensorlar və videokameralar vasitəsilə qeydə alınıb.

Gülümsəməyənlərlə müqayisədə gülümsəyən iştirakçıların ürək döyüntülərinin sayında əhəmiyyətli azalma (dəqiqədə 7-8 dəfə) müşahidə olunub. Daha uzun müddət gülümsəyən iştirakçılar tapşırıqdan sonra daha müsbət emosiyalar yaşadıklarını bildiriblər. Bu tədqiqat üz mimikasının emosional vəziyyətə təsir etdiyini irəli sürən üz əzələlərinin əks-əlaqə hipotezasını təsdiqləyir.

Baş redaktor
Sədaqət KƏRİMOVA

www.samuronline.com
sedagetkerimova@gmail.com

✓ **Чирвилер къачу, акъул кІватла.**

✓ **Буна дуьзвал хуьх, вун дуьзвили хуьда.**

✓ **Экв гун патал кана кІанда.**

Ünvan: AZ 1073 Bakı,
Mətbuat prospekti,
“Azərbaycan” nəşriyyatı,
3-cü mərtəbə, 101-ci otaq.
055-530-10-05